

AS COLLAREIRAS DA TOXA

Por: Francisco Meis Durán

Dende que a miña memoria recorda, e non é máis aló dos anos oitenta do pasado século, a Illa da Toxa foi mudando a súa fisionomía a base da especulación e do mal chamado progreso. Á volta duns poucos anos a illa veu como comezaban a saír edificacións como fungos cando as condicións lle foron favorables. Aquela illa que coñecín transformouse en pouco tempo. Porén co paso do tempo, das décadas e dos veráns segue a verse unha imaxe que xa se perde na memoria dos máis vellos do pobo: as *collareiras* da Toxa.

Gran Hotel da Toxa

A manufactura dos colares feitos con cunchas das praias do Grove e de distintas praias da Ría de Arousa é un símbolo, é unha expresión artística dun pobo, unha representación da supervivencia, da capacidade de idear e inventar para fortalecer a economía daquelas casas de principios do século XX. Hoxe debemos reclamar para todas estas familias que seguen vivindo dun traballo feito a man coa paciencia e coidado herdado dos seus antergos, un recoñecemento a un traballo secular.

Para entender o significado desta artesanía galega teríamos que remontarnos a unha familia de Dena: os Botana.

José Botana Barbeito nado en 1827, dono de varios terreos na illa da Toxa, foi xerme e cimento do acontecemento que, moitos anos máis tarde, se siga comercializando e vendendo as cunchas das praias como

elemento decorativo. Descendente dunha familia adiñeirada que residía en Santa Eulalia de Dena foi un dos oito fillos que tivo o matrimonio formado polo avogado Fernando María Botana Parragués, natural de Arzúa, e Dona Dolores Barbeito Valladares, natural de Santa Eulalia de Dena (Meaño).

José Botana persoa inquieta e con gran capacidade de invención herdou da súa nai e dun tío presbítero, o que é hoxe en día o Pazo do Sineiro. Este lugar foi o "taller" onde tantas veces idearía as pezas artísticas que tería que levar

ás innumerables exposicións que percorreron a España e a Europa do século XIX. A el se debe que no Grove houbera unha fábrica que se dedicara a preparación de cunchas anacaradas para a elaboración de pezas de artesanía: berces, canastres, alfaías, pendentes, colares. Do seu capital nacería esta industria que

un pouco máis aló do ano 1870 daba traballo no municipio a máis de 80 persoas, das que supoñemos a maioría serían do Grove. Con toda probabilidade a existencia da fábrica sexa anterior.

A súa actividade publicista e mercantil comeza por participar en distintas exposicións rexionais, nacionais e incluso internacionais que fará que vaia gañando un lugar entre o mundo das artes. Este recoñecemento virá da man da Súa Maxestade Isabel II que xa no ano 1856 lle concederá, polos seus traballos artísticos con cunchas, a medalla da Orde de Carlos III. Antes de poñer en marcha a fábrica do Grove, xa exercía a actividade da elaboración de artesanía na súa parroquia natal de Dena. Daquela aldea saírían numerosos presentes que lle faría Botana á raíña de España entre os que se contarían uns xarróns e unha cadeira de

brazos con destino as habitacións da súa maxestade. Relataban persoas que puideron ver esta última, de que maneira tan admirable se encontraban, en perfecta orde e simetría, as incrustacións anacaradas.

Seguiría a súa andaina a fábrica dende os principios dos anos 1870 non tendo noticias dela, a día de hoxe nas miñas investigacións, ata o inicio da primeira guerra mundial. Nesta época o Comité Executivo da Xunta Provincial de Pontevedra estaba encargado da concorrência á Exposición Internacional de Londres de 1914 e tramita á Alcaldía do Grove que facilite toda a información posible sobre o municipio para tomar parte na Exposición. Así o fai o concello e dirixen entre outros datos "a curiosa lenda do meco no que fai referencia á existencia dunha figueira na Siradella, onde segundo unha tradición do século XIII foi aforcado polos veciños do Grove o célebre meco". Será esta mesma comisión quen, a parte de invitar á Sociedade Anónima da Toxa a presentar os seus produtos en Londres, diríxelle unha invitación a Dona Carmen Gómez Barés, viúva de José Botana xa que este falecera en 1895, para que participara cos produtos que daquela se estaban a elaborar nos seus talleres: alfaias, cadeas de reloxo, pulseiras, pendentes e outros obxectos. Nese momento era a única fábrica en España desta natureza. A partir de esta data a existencia da fábrica

pérdese pero comeza a xurdir outra actividade coas cunchas na Toxa que cada vez terá maior presenza no municipio: as *collareiras* da illa.

Posiblemente coa fundación da Sociedade Anónima en 1903, a posta en marcha da fábrica de xabóns en 1905, a inauguración do Gran Hotel en 1908, a da Ponte en 1910 e as campañas publicitarias da Sociedade

Anónima nas revistas da época como "Vida Gallega" posibilitarán que cada vez sexa maior o número de turistas que se acerquen á illa. Con toda probabilidade algunhas destas familias que traballaban na fábrica poríanse a vender colares, e outras iríanse incorporando a este mercado cada vez máis prospero ata chegar ata os días en que vivimos. Como un dos testemuños máis antigos relacionados coa

comercialización deste produto entrevistamos a Dona Concepción Mascato García e, coa paciencia e sabedoría que dan os anos, relatounos como a súa irmá, que nacera no ano 1908, Dona Carmen Mascato García foi vender colares á illa con oito ou dez anos.

Rebuscando entre a súa memoria vénlle a imaxe daquela vez que a súa nai lle comentaba que moito antes de nacer ela, durante a primeira década do ano 1900 había unha familia que vendía, non colares, senón cunchas das praias como caracolas e vieiras ás persoas que viñan aos baños. Desta familia lémbrese das irmáns Dona Carlota e a Juana Prieto Conde como unhas das primeiras que exerceron este tipo de actividades na illa. Despois virían as *collareiras*.

A principios dos anos vinte xa son cada vez maior o número de *collareiras* que buscan entre os turistas a fonte de recursos para as súas familias. Nas poucas imaxes que conservamos encóntrase esta do ano 1926 onde se pode contemplar a un grupo de rapazas, posiblemente descalzas, que intentan vender os colares feitos con diminutas cunchas arrincadas das praias de San Vicente ou da zona de Ardia. Co devalar dos anos imaxes coma esta irán institucionalizando unha actividade que reporta beneficios aos núcleos familiares polo cal, estas casas mariñeiras e de labranza darán paso, nos anos 30 e 40, a un número

maior de persoas que entenderán a venda de colares, xa non só como un beneficio esporádico, senón como unha actividade moi importante para a economía familiar. Hoxe en día, coa profesionalización do sector, a cotización á seguridade social e a búsqueda de restricións na venda de produtos foráneos estamos ante unha profesión que precisa urxentemente reco-

ñecer historicamente a súa denominación de orixe como Artesanía de Galicia para que non se desvirtúe e se perda. Unha actividade centenaria que ten o seu arranque na familia Botana, como comercializadores de cunchas no municipio, e que derivaría na posta en marcha a principios do século XIX desa imaxe única, simbólica e emblemática das *collareiras* da Toxa.